

УДК 340.12.

DOI: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.51.242009>

Трофименко Володимир Анатолійович, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри філософії, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна
e-mail: v.a.trofyomenko@nlu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0003-2240-3727

РІЗНОВЕКТОРНІСТЬ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО РОЗУМІННЯ БЕЗПЕКИ

Сучасне суспільне буття дуже швидко наповнюється новими сферами життєдіяльності, які потребують динамічного філософського осмислення. Опрацювання на основі нових підходів дозволяє по-іншому дивитися на проблему безпеки в новітніх сферах буття людини і виділяти головні серед них. Як приклад розглядаються національна безпека, кібернетична безпека, гендерна безпека.

Ключові слова: філософія, національна безпека, кібернетична безпека, гендерна безпека.

Постановка проблеми. Людське суспільство нарощує швидкість і різнонаправленість свого розвитку. Те, що вчора мало вирішальне значення для людини, сьогодні відходить на другий план, але заміна знаходиться дуже швидко. Те, що раніше вважалося за аксіому, сьогодні може бути спростоване новою галуззю знань. Тому й такі фундаментальні системи знань, як-от філософія, теж починають відмовлятися від свого статичного стану і стають на шлях свого власного – внутрішнього – переосмислення і не тільки. Критична функція філософії набуває переважного значення. У свою чергу, цей процес приводить до низки наступних трансформацій, у тому числі й у розумінні поняття безпеки. Сучасна філософія намагається переосмислити попереднє світорозуміння в аспекті новітніх наукових підходів й осмислити ті нові суспільні відносини, які виникають на тлі появи нових технологій і пропонування нових ланцюгів мислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У публікації згадуються науковці, дослідження яких стосуються окремих аспектів новітньої філософії (А. Бадью, Р. Докінз, С. Гатінгтон), і те, як їхні роботи впливали на її подальший розвиток. Системно запропоновані автором аспекти в призмі безпекової проблеми фактично не набули фундаментального характеру.

Формулювання цілей. Основною *метою* даної публікації є висвітлення розвитку сучасних напрямів філософського знання та їхнього впливу на становлення нових галузей знань. Також на прикладах автор намагається показати, що кожна нова сфера суспільного життя має безпековий аспект.

Вклад основного матеріалу. Раніше дуже часто філософія сприймалась як система знань, певним чином відірвана від реальності, яка лише констатувала, фіксувала і рефлексувала на те, що ставалося в суспільстві в результаті розвитку. На основі рефлексії філософія створювала нові методи, які спрямовували розвиток суспільства еволюційним шляхом. І така ситуація була виправданою з причини того, що розвиток суспільства йшов немовби прогнозованими напрямками. Але розвиток не має постійної, однієї швидкості.

Новітні наукові відкриття, поява сучасних технологій, особливо мережі Інтернет, у медицині та кібернетиці фактично зламали існуючий порядок розвитку. Філософія, яка надавала фундаментальні знання для сталого розвитку інших наук, сьогодні вийшла на перехрестя багатоманітного і різнонаправленого переосмислення самої себе. До цього спонукають три основні моменти:

- розуміння власне представників філософії про необхідність змістового переосмислення філософського знання на основі сучасних поглядів;
- нові результати інших наук, що ставлять під сумнів певне коло філософських підходів і тверджень;
- необхідність філософського осмислення подій, які вже відбулися, але раніше були лише прогнозами.

Розкриваючи зміст першого аспекту, як приклад варто згадати сучасного класика філософії Алена Бадью. У своїй лекції «Питання методу», звертаючись до ХХ ст., він ставить проблему переосмислення терміна «століття». Філософ пропонує відмовитися від числового виміру цього терміна, тобто від ознаки об'єктивності. Він пише: «Моя ідея полягає в тому, щоб ми якомога ближче трималися суб'єктивностей століття. Не якоїсь окремої суб'єктивності, а особливої суб'єктивності, що співвідноситься зі століттям як таким» [1, с. 28]. Така позиція Бадью приводить до появи «століття нацизму», «століття СРСР», «століття холодної війни» і т. д. Такий підхід породжує проблему перетинання новоокреслених століть тощо.

Намагається Бадью знайти суб'єктивність безпосередньо і самого ХХ ст. Він пише: «По суті, з якогось моменту століття захопилося ідеєю змінити людину, створити нову людину» [1, с. 31]. І така суб'єктивність ХХ ст. породжує, на думку французького філософа, велику кількість антропологічних питань, які необхідно вирішити.

Підсумовуючи позицію Алена Бадью, можемо побачити, що сьогодні можуть піддаватися переосмисленню якісь фундаментальні категорії та поняття, на яких можуть базуватися цілі наукові галузі.

Розкриваючи сутність другого аспекту, варто звернутися до робіт відомого біолога, популяризатора науки, прибічника еволюційної концепції Річарда Докінза як яскравого прикладу цього аспекта. В одній зі своїх найвідоміших робіт «Егоїстичний ген» [2] британський біолог ставить під сумнів, що людина є вершиною еволюційного процесу.

Головним суб'єктом еволюції Докінз вважає гени, генетичні ланцюжки. Вони є тим двигуном, який дозволив з'явитися багатьом живим організмам – від одноклітинних до багатоклітинних. Безпосередньо гени, на думку вченого, вирішують, що це буде за живий організм, які він буде мати здібності, здатності і навіть зовнішній вигляд. І все це робиться заради одного – виживання. Але виживання не якогось класу чи виду живих істот (тварин, птахів, риб тощо), а виживання певного виду генного ланцюга. Дослідник пише, що всі існуючі живі види, людина зокрема, є лише захисними скафандрами, машинами безпечного існування генів. Іншими словами, еволюція – це війна генів між собою за самозбереження певних видів ланцюгів.

Не заперечуючи еволюцію, а тим більше пропагандуючи її, Докінз розглядає цей великий процес з іншої, неklasичної точки зору. Він пише: «Теорія егоїстичного гена – це теорія Дарвіна, висловлена у такий спосіб, який Дарвін не обирав, але його доречність, на мою думку, він би охоче визнав. По суті, це логічний витвір ортодоксального неодарвінізму, але висловлений на новий лад. Замість того, щоб зосередитись на окремому організмі, природа розглядається очима гена» [2, с. 20]. Людина як жива істота є таким же механізмом безпеки для генів, як і інші живі істоти.

Такий висновок не задовольняє і самого автора. Він бажає розглядати людину не тільки як живу істоту і звертається до людської культури. Якщо в еволюції панує ген, то головним елементом культури є мем. Докінз, на думку автора, бачить мем культуризованим геном. Тобто мем – це ген культури, який показує еволюцію людини. Дослідник пише: «...якщо ви робите певний внесок до світової культури, пропонуєте певну цікаву ідею, складаєте пісню, винаходите свічку запалення, пишете вірш, вони можуть існувати у незмінному вигляді ще тоді, коли ваші гени вже розчиняться у загальному генофонді... сьогодні у світі можуть існувати кілька генів Сократа або не існувати, але кого це обходить? Натомість, мемокомплекси Сократа, Леонардо, Коперніка та Марконі не втратили свого впливу й досі» [2, с. 303].

Таким чином, через мем Річард Докінз показує особливість людини, але в межах свого генного погляду. Позиція вченого є певним поштовхом для переосмислення місця людини в природі й у філософії.

Ілюстрацією третього аспекту можуть слугувати роботи відомого політолога Семюеля Гатінгтона. Найвідоміший його трактат «Зіткнення цивілізацій» [3], створений у 1996 р., містив низку прогнозів розвитку людської цивілізації

після падіння «залізної» завіси, які навіть на той момент здавалися лише теоріями. Згадаємо лише деякі з тих прогнозів, які вже відбулися:

– об'єднання певної групи країн навколо певної сфери життя людства. США та європейські країни вбачають головним елементом вирішення різних проблем у світі переважно політичну сферу. Китай та країни, які розташовані поряд із ним, орієнтуються на економічний тиск для вирішення своїх проблем. Мусульманські країни сконцентрувалися на соціальній сфері для поширення своїх поглядів, релігійних зокрема. При цьому можна констатувати, що орієнтація лише на політичну сферу виявилася не зовсім дієвою;

– поява певних утворень, які можуть існувати на території декількох країн одночасно, але не підкорюючись жодному з урядів цих країн. Автор не давав прикладів, але ми можемо навести приклад терористичної організації «Ісламська держава» (ІДІЛ). Економічним прикладом такого утворення можна назвати біткоїн та інші криптовалюти. Намагання багатьох країн припинити майнінг (створення) криптовалют не дає поки потрібних результатів;

– поява так званих «розірваних країн», тобто країн на території яких зустрічаються та стикаються різні культури. До таких країн Гатінгтон відносить країни соціалістичного табору (Югославія тощо) та молоді країни, які в минулому були республіками в СРСР, у тому числі й Україну. Звертаючись до нашої держави, лінію розриву автор убачає на річці Дніпро. По цій лінії автор бачить як культурний розрив, так і релігійний. На момент написання свого трактату дослідник прогнозує можливість військових конфліктів на територіях таких країн, що, на жаль, виправдалося;

– дуже обережно Гатінгтон стверджує, що США одноосібно не зможуть утримувати світовий порядок у світі після зникнення СРСР. Це призводить до низки локальних конфліктів, які США не будуть здатні владнати (військовий конфлікт уряду та руху Талібан в Афганістані тощо).

Усі ці приклади дозволяють зробити висновок про те, що світовий порядок, який зародився при створенні Організації Об'єднаних Націй у 1945 р., у XXI ст. дав велику тріщину. Ніхто у світі не чекав, що міжнародне право через його недотримання лише однією країною буде терпіти крах і для цього дуже часто буде використовуватися та сама ООН. Усі ці події, які раніше були лише прогнозами, ставлять перед філософією завдання їхнього осмислення і створення нових методів пізнання.

Наведені вище процеси впливають на переосмислення багатьох фундаментальних категорій і розширення їхнього змісту. Не обійшла ця тенденція і категорію «безпека».

Спочатку категорія «безпека» тлумачиться як така, що дарується та забезпечується державою. В обмін на безпеку громадяни роблять для держави певні дії. У Платона, у його діалозі «Держава» [4], громадяни погоджуються

жити у певній ієрархічній системі – прошарки робітників, воїнів і мудреців-філософів – заради самої держави. На думку Томаса Гоббса, заради безпеки (збереження життя) громадяни відмовляються і передають державі своє право на насильство [5]. Таким чином, держава стає єдиним суб'єктом, що має право на насильство, для забезпечення безпеки громадян, зокрема. Але суспільно-історичний розвиток, розвиток філософії та інших наук приводить дослідників до думки, що держава не стільки повинна забезпечувати безпеку громадян, скільки створювати умови для сумісного безпечного співіснування громадян. Початок було покладено Рене Декартом [6], який умовою безпечного співіснування назвав створення державою демократичних інститутів. Більш виразно про це сказав Іммануїл Кант [7], опрацьовуючи теорію категоричного імперативу. Категоричний імператив в аспекті питання безпеки можна сформулювати таким чином: якщо кожен буде робити все задля власного безпечного життя, це стане загальним законом безпеки всього суспільства. Питання безпеки, як і всього іншого існування, Кант віддає на відкуп виключно людини. Таким чином, можна побачити, що вже класична філософія стала фундаментом розвитку категорії «безпека». А новітні тенденції стали джерелом продовження такого розвитку. Із цим погоджується й українська дослідниця С. Є. Горбатюк, яка пише: «У процесі формування сучасної термінологічної системи і категорії “безпека” в ній дослідники застосовують різноманітні аспекти обґрунтування безпеки у соціальних, гуманітарних, військових та інших науках» [8, с. 31]. Але, як пише український науковець О. П. Дзьобань: «Термін безпека останніми роками став надзвичайно популярним і використовується настільки широко і всебічно, що досить часто буває неможливим виділити сутність і межі застосування основних складових понять та категорій стосовно безпеки» [9, с. 7]. Науковець пропонує виділити певні аспекти сучасного розуміння безпеки.

Для країн, що знаходяться в процесі трансформації, О. П. Дзьобань пропонує сконцентруватися на категорії «національна безпека». Національна безпека розуміється ним як: «а) безпека народу, нації, тобто населення країни... б) безпека суспільства, тобто сукупності людей, об'єднаних історично обумовленими умовами спільної життєдіяльності; в) безпека держави, тобто організаційно-правової форми об'єднаних народів, нації, що є засобом ведення спільних справ» [9, с. 9]. У форматі визначення національна безпека – це «здатність держави, що захищає національні інтереси самостійно чи разом з іншими дружніми країнами (народами, націями), стримувати або усувати внутрішні і зовнішні загрози національному суверенітету, територіальній цілісності, соціальному ладу, економічного розвитку, іншим важливим елементам духовної і матеріальної життєдіяльності» [9, с. 10–11]. Зважаючи на першочергову важливість національної безпеки, її система прописана вже

в національному законодавстві нашої країни [10]. Але категорія «національна безпека» не охоплює всього змісту категорії «безпека».

Набуває безпека і технологічного виміру в кібернетично-інформаційному просторі. З появою Інтернету, зростанням швидкості передачі даних, збільшенням сфери практичного використання кіберпростору все більше постає проблема кібернетичної безпеки. Це підтверджує і О. П. Дзьобань: «Завдяки засобам інформації й новим інформаційним технологіям діяльність переважної більшості (до 90 %) населення країн, що вступили в стадію інформаційного суспільства, буде так чи інакше пов'язана з інформацією» [11, с. 76]. Наша держава відчуває зростання небезпеки з цього боку, тому на законодавчому рівні закріпила основи та принципи забезпечення кібербезпеки [12].

Наступним викликом для безпекової сфери є процес поступової трансформації феномену гендерної рівності (рівного ставлення до людей незалежно від їхньої статі) у феномен гендеру. На думку автора, під гендером можна розуміти можливість людини визначати свій статус (від соціального до тілесного) на основі сучасних технологічних і медичних розробок і досягнень. З новітніми науковими відкриттями, особливо з розвитком медичних технологій, людина отримала ще більші можливості свого права на самоідентифікацію. Людина, яка скористалася досягненнями технологій, може піддаватися фізичним нападкам, агресивним та образливим висловам з боку консервативно налаштованих людей, фундаменталістських релігійних організацій. Також варто відзначити, що і по сьогодні точиться суперечка відносно прав таких людей, наприклад, у професійному спорті [13]. І це лише початок розвитку сфери гендеру, який стає дуже популярним серед дослідників. Він стає шляхом самовдосконалення людини, дозволяє виділитися з натовпу, розширити свій простір свободи, про що пише українська дослідниця Ю. В. Мелякова: «...простір свободи сучасної людини стрімко розширюється, виходячи далеко за межі соціальної реальності. Свобода транслюдини охоплює її особисті ментальні й нейрофізіологічні стани, біохімічні та молекулярно-біологічні процеси. Будучи їх потенційним ресурсом, носієм і заручником, людина визнається правомочним їх модератором (“право розпоряджатися власним тілом”»)» [14, с. 122]. Із цього можна зробити висновок про подальший жвавий розвиток гендеру людини і розширення безпекової проблематики в цій сфері. На жаль, гендерна безпека поки не отримала жодного законодавчого закріплення в законодавстві нашої країни.

Висновки. Наведені основні різновиди сучасної безпеки (національна безпека, кібернетична безпека, гендерна безпека) є прикладом різноманітності та різнонаправленості розвитку категорії «безпека». На швидкість появи нових аспектів безпеки в подальшому буде впливати поява нових сфер суспільного

та іншого буття людини. Ці сфери вже не матимуть класичного вираження, тому філософія повинна знаходитися в постійній динаміці задля адекватного реагування на ці процеси.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бадью А. Століття. Київ : Ніка-Центр ; Львів : Кальварія, 2014. 304 с.
2. Докінз Р. Егоїстичний ген. Харків : Клуб сімейн. дозвілля, 2017. 544 с.
3. Хатингтон С. Столкновение цивилизаций. Москва : АСТ, 2018. 640 с.
4. Платон. Диалоги. Харьков : Фолио, 2001. 384 с.
5. Гоббс Т. Левіафан. Київ : Дух і Літера, 2006. 606 с.
6. Спіноза Б. Теологічно-політичний трактат. Харків : Фолио, 2018. 416 с.
7. Кант І. Критика практичного розуму. Київ : Юніверс, 2004. 240 с.
8. Горбатюк С. Є. Еволюція феномену безпеки: від стародавніх політико-правових учень – до сучасної наукової думки. *Методологія, теорія та історія державного управління*. 2016. № 2. С. 28–35.
9. Дзьобань О. П. Національна безпека в суспільствах транзитивного типу : монографія. Харків : НАУ ім. М. Є. Жуковського «ХАІ», 2004. 292 с.
10. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 17.08.2021).
11. Дзьобань О. П. Філософія інформаційного права: світоглядні й загальнотеоретичні засади : монографія. Харків : Майдан, 2013. 360 с.
12. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення: 18.08.2021).
13. Она – мужчина. В Бразилии девушка-трансгендер дебютировала в ММА. URL: <https://news.ru/sport/ona-muzhchina-v-brazilii-devushka-transgender-debyutirovala-v-mma/>; Фокс, Феллон. URL: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Фокс,_Фэллон#:~:text=Фэллон%20Фокс%20\(англ., транссексуальным%20человеком%20в%20истории%20ММА](https://ru.wikipedia.org/wiki/Фокс,_Фэллон#:~:text=Фэллон%20Фокс%20(англ.,%20транссексуальным%20человеком%20в%20истории%20ММА) (дата звернення: 17.08.2021).
14. Сучасне суспільство, людина, право в умовах глобальних трансформацій : монографія / О. Г. Данильян та ін. Харків : Право, 2020. 344 с.

REFERENCES

1. Badiu, A. (2014). *Stolittia*. Kyiv : Nika-Tsentr, Lviv : Vydavnytstvo Kalvariia. 304 s. [in Ukrainian].
2. Dokinz, R. (2017). *Ehoistychnyi hen*. Kharkiv : Klub simeinoho dozvillia. 544 s. [in Ukrainian].
3. Khatynhton, S. (2018). *Stolknovenye tsyvylyzatsyi*. Moskva : AST. 640 s. [in Russian].
4. Platon. (2001). *Dyalohy*. Kharkov : Folyo. 384 s. [in Russian].

5. Hobbs, T. (2006). *Leviafan*. Kyiv : Dukh i Litera. 606 s. [in Ukrainian].
6. Spinoza, B. (2018). *Teolohichno-politychnyi traktat*. Kharkiv : Folio. 416 s. [in Ukrainian].
7. Kant, I. (2004). *Krytyka praktychnoho rozumu*. Kyiv : Yunivers. 240 s. [in Ukrainian].
8. Horbatiuk, S. Ye. (2016) *Evoliutsiia fenomenu bezpeky: vid starodavnikh polityko-pravovykh uchen – do suchasnoi naukovoï dumky. Metodolohiia, teoriia ta istoriia derzhavnoho upravlinnia*. № 2. S. 28–35. [in Ukrainian].
9. Dzoban, O. P. (2004). *Natsionalna bezpeka v suspilstvakh tranzytyvnoho typu: monohrafiia*. Kharkiv : NAU im. M. Ye. Zhukovskoho «KhAI». 292 s. [in Ukrainian].
10. *Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21.06.2018 roku № 2469-VIII*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> [in Ukrainian].
11. Dzoban, O. P. (2013). *Filosofiia informatsiinoho prava: svitohliadni y zahalnoteoretychni zasady: monohrafiia*. Kharkiv : Maidan. 360 s. [in Ukrainian].
12. *Pro osnovni zasady zabezpechennia kiberbezpeky Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 5.10.2017 r. № 2163-VIII*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> [in Ukrainian].
13. *Ona – muzhchyna. V Brazylyy devushka-transhender debiutyrovala v MMA*. URL: <https://news.ru/sport/ona-muzhchina-v-brazilii-devushka-transgender-debyutirovala-v-mma/>; Foks, Fellon. URL: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Foks,_Fəllon#:~:text=Fəllon%20Foks%20\(anhl., transseksualnym%20chelovekom%20v%20ystoryy%20MMA](https://ru.wikipedia.org/wiki/Foks,_Fəllon#:~:text=Fəllon%20Foks%20(anhl., transseksualnym%20chelovekom%20v%20ystoryy%20MMA) [in Russian].
14. *Suchasne suspilstvo, liudyna, pravo v umovakh hlobalnykh transformatsii : monohrafiia (2020) / O. H. Danylian ta inshi*. Kharkiv : Pravo. 344 s. [in Ukrainian].

Трофименко Владимир Анатольевич, кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедры философии, Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, г. Харьков, Украина

МНОГОВЕКТОРНОСТЬ РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОЙ ФИЛОСОФИИ КАК ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ СОВРЕМЕННОГО ПОНИМАНИЯ БЕЗОПАСНОСТИ

Современное социальное бытие очень быстро наполняется новыми сферами жизнедеятельности, которые требуют динамичного философского осмысления. Их отработка на основе новых подходов позволяет по-иному смотреть на проблему безопасности в новейших сферах бытия человека и выделять основные среди них. Как пример рассматриваются национальная безопасность, кибернетическая безопасность, гендерная безопасность.

Ключевые слова: философия, национальная безопасность, кибернетическая безопасность, гендерная безопасность.

Trofymenko Volodymyr Anatoliiovych, candidate of Legal Sciences,
assistant professor, Department of Philosophy,
Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine

**THE VARIETY OF DEVELOPMENT OF MODERN PHILOSOPHY
AS A BASIS FOR FORMING A MODERN UNDERSTANDING
OF SECURITY**

Modern social life is very quickly filled with new spheres of life that require dynamic philosophical comprehension. Their development on the basis of new approaches allows us to look differently at the problem of security in the newest spheres of human life and single out the main ones among them. National security, cyber security, gender security are considered as an example.

Keywords: *philosophy, national security, cyber security, gender security.*

